

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Grondwet en Grondwetsherziening, Tekstenverzameling I
Flinterman, C.

Citation

Flinterman, C. (1978). Boekbespreking van: Grondwet en Grondwetsherziening, Tekstenverzameling I. *Acta Politica*, 13: 1978(3), 387-389. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451895>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451895>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

mogelijk te *schatten*'. En op blz. 173 wordt uitsluitend voorzien in een analyse gebaseerd op tabellen. Het boek gaat dan ook over schattingen van gemiddelden, totalen en percentages. Moors en Muilwijk en de steekproeftheorie in het algemeen laten ons in de steek als we te maken hebben met schaalanalyse, variantieanalyse, factoranalyse, clusteranalyse, regressieanalyse en andere bi- en multivariate technieken. Ook over problemen die samenhangen met generalisaties naar universa van niet naar tijd en ruimte gedefinieerde eenheden, zoals Philipsen ze in zijn oratie van 1969 noemde, wordt gezweven.

Gegeven de groep waar men zich op richt is het in het algemeen niet aan te bevelen de behandeling van een onderwerp af te breken en voor details te verwijzen naar andere literatuur. Dat geldt met name voor de behandeling van onderzoek gericht op de vergelijking van stratagemiddelen (blz. 57). Dat type onderzoek komt vaak voor en behandeling had de voorkeur verdiend boven verwijzing naar Cochran. Eenzelfde soort bezwaar geldt de behandeling van combinaties van steekproefprocedures op blz. 144 en volgende. Daar wordt wat al te snel verondersteld dat de lezer de gewenste combinaties van berekeningen op grond van verschillende formules wel zal kunnen maken. Met name was het verstandig geweest als men het voorbeeld van blz. 145 had uitgewerkt, waar sprake is van de veel voorkomende procedure waarin eerst een gestratificeerde steekproef van gemeenten wordt getrokken en vervolgens uit de bevolkingsregisters in de getrokken gemeenten, steekproeven van personen. Omdat er een minimum is gesteld aan het aantal vraagesprekken per gemeente is er dan ook nog sprake van clustering (vertrossing?).

Zeer nuttig en verhelderend acht ik de behandeling van de verschillende schattingsmethoden op grond van quotiëntenschatters, verschilschatters en regressieschatters. Ook de behandeling van steekproeven in ruimte en tijd onderscheidt dit werk van soortgelijke teksten. Jammer is, dat wel wordt ingegaan op de invloed van de variantie bij bepaalde en ongelijke aantallen ruimte- en tijds-elementen maar niet op de optimale keuze van deze aantallen. Bij de behandeling van de tros-steekproeven wordt geen aandacht geschonken aan de intra-klasse correlatie, wat m.i. ook didactisch heel verhelderend had kunnen werken. Een omissie is ook dat volstrekt niet wordt gesproken over herwegingen, een veelgebruikte methode, ook om de gevolgen te corrigeren van ongelijke kansen voor populatie-elementen om in de steekproef te worden betrokken.

De uiteenzetting over niet-steekproeffouten is wat onevenwichtig. De waarnemingsfouten worden behandeld in hun invloed op de variantie, hetgeen goed past bij de behandeling van de steekproeffouten in de rest van het boek. Wat gezegd wordt over fouten in het steekproefkader en vooral over de non-response draagt veel meer een common sense karakter. Waar wat dit laatste betreft in een voorbeeld (blz. 165) nog op de gevolgen voor de betrouwbaarheid wordt ingegaan, gebeurt dit op een te grove manier. Men kan aannemen dat een variabele voor alle non-respondenten de minimumwaarde aanneemt enerzijds of voor allen de maximumwaarde anderzijds. Het is niet juist om de grenzen die dit oplevert voor de hele steekproef op te tellen bij die welke men bijvoorbeeld krijgt bij een 95 % betrouwbaarheidsinterval voor de respondenten. Immers, de kans dat de afwijking van een populatieparameter van de statistische grootheid in de steekproef van respondenten maximaal is, terwijl tegelijkertijd het gemiddelde voor de non-respondenten minimaal of maximaal is, is kleiner dan de aangehouden 5 %.

Het hoofdstuk 'gang van zaken bij een steekproefonderzoek' maakt op mij een wat

overbodige indruk. Over die gang van zaken: de organisatie van het veldwerk, het opstellen van de vragenlijst, het vaststellen van de populatie, het trekken van de steekproef, de bewerking en verwerking van gegevens, de analyse en de rapportering is veel meer te zeggen dan hier is gebeurd. Wat de zaken betreft, die te maken hebben met populatie en steekproef is dat elders in het boek ook gedaan, de rest wordt in andere boeken veel uitgebreider en veel diepgaander behandeld. Wel leidt dit hoofdstuk tot het betreuren van een andere omissie. Er is n.l. sprake van het schrijven van specifieke (tabellen)programma's voor de analyse middels de computer. Nuttig was het geweest wanneer was ingegaan op de veelgebruikte standaardpakketten voor statistische verwerking waarin immers statistische toetsen en betrouwbaarheids grenzen (gebaseerd op enkelvoudige steekproeven uit oneindige populaties) zijn ingebouwd. Niettemin een bruikbaar en goed toegankelijk werk.

H. 't Hart

Grondwet en Grondwetsherziening, Tekstverzameling I, Samengesteld door P. J. Boukema en D. H. M. Meuwissen, Zwolle (Tjeenk Willink), 1976, V-XXII + 832 p., f 28,50.

De tekstverzameling over het onderwerp Grondwet en Grondwetsherziening, samengesteld door de hoogleraren Boukema (nu lid van de Raad van State) en Meuwissen, is een eerste proeve van wat waarschijnlijk een reeks verzamelingen gaat worden over staatsrechtelijke onderwerpen. De aan dit initiatief ten grondslag liggende gedachte is, dat de traditionele handboeken voor de doctoraal-fase van de juridische studie hetzij te veel, hetzij te weinig bieden. Een nadere bestudering van een deel terrein van het staatsrecht wordt bemoeilijkt, omdat de daarvoor benodigde literatuur verspreid is over tal van boeken, tijdschriften en documenten. Om de praktische problemen die daardoor ontstaan te overwinnen, hebben de beide auteurs het plan opgevat onderwerpsgewijze bestaande teksten te bundelen, waarbij zij hebben gestreefd naar een representatieve selectie van de literatuur.

De keuze van het onderwerp Grondwet en Grondwetsherziening is begrijpelijkerwijze ingegeven door de centrale plaats die de grondwet in het staatsrecht inneemt en door de nog steeds lopende en eindeloos schijnende procedure van grondwetsherziening. De auteurs hanteren als selectie criterium de vraag of een bijdrage een bepaalde ontwikkeling in het grondwetsdenken inluide of anderszins kenmerkend was voor een bepaalde benadering van het verschijnsel grondwet. Zij moesten noodgedwongen afzien van het opnemen van buitenlandse literatuur — hoewel in overvloed aanwezig — omdat daardoor de bundel te omvangrijk, onhanteerbaar en duur zou worden.

Op grond van bovengenoemd criterium is een lijvige verzameling teksten tot stand gekomen, die in chronologische volgorde zijn opgenomen. De verzameling begint met een gedeelte uit Thorbecke's bijdrage tot de Herziening der Grondwet (een van de twee 19e eeuwse teksten uit het boek) en wordt afgesloten met een Brief van de Minister van Binnenlandse Zaken aan de Voorzitter van de Tweede Kamer van 24 juni 1975 inzake de Verdere gang van zaken ten aanzien van de grondwetsherziening; een waar perpetuum mobile derhalve. De verzameling wordt voorafgegaan door een Voorwoord van Meuwissen, waarin hij een verantwoording geeft van de door de auteurs gevolgde selectie-methode en wijze van samenstelling. De opgeno-

men teksten zijn niet van commentaar voorzien, omdat, aldus Meuwissen, het beter is een Stuycken, een Krabbe, een Van Maarseveen maar voor zichzelf te laten spreken: een ieder vorme zijn eigen mening. In zijn voorwoord geeft Meuwissen daarnaast een samenvatting van het proefschrift van de in tekstenverzameling wat onderbedeelde staatsrechtgeleerde Van der Hoeven die in 1958 met zijn dissertatie De plaats van de grondwet in het constitutionele recht zulk een vernieuwend, niet door iedereen gewaardeerd, elan gaf aan de bestudering van het staatsrecht en meer in het bijzonder aan de studie van de grondwet. De verzameling wordt afgesloten met een nawoord van Boukema, getiteld Herziening Halfweg, waarin hij een kort overzicht geeft van vroegere discussies ten aanzien van het fenomeen grondwet en vervolgens ingaat op de hangende procedure van grondwetsherziening. Hij eindigt in navolging van de Raad van State met de suggestie om de raadpleging van de kiezers bij de herziening van de grondwet achterwege te laten; de twee lezingen en de versterkte meerderheid bij tweede lezing dienen te worden gehandhaafd.

De beide auteurs zijn zeer zeker in hun bescheiden opzet geslaagd. De opgenomen teksten voldoen in het algemeen aan het gestelde criterium. In de verzameling zijn verschillende teksten opgenomen die niet in alle juridische bibliotheken gemakkelijk voor handen zijn, zoals de oraties van B. C. de Savornin Lohman van 1912 en Rijpperda Wierdsma van 1948 en de belangrijke Rede van G. van den Bergh (in de inhoudsopgave ten onrechte als Van den Berg vermeld) in 1953 over Herziening der herziening. De teksten geven een evenwichtig beeld van de verschillende benaderingen van het gestelde probleem. Bij het doorlezen en doorbladeren krijg je wel het gevoel dat alles of vrijwel alles over het onderwerp grondig is gekauwd en herkauwd. Het is daarom jammer dat Van der Hoeven's verfrissende dissertatie alleen (te) kort werd samengevat in het Voorwoord; zijn proefschrift blijft een pure noodzaak naast deze Tekstenverzameling. Een belangwekkend onderwerp dat voorts in verschillende van de teksten (en in het Voorwoord) ter sprake komt is grondwetsinterpretatie, dat in het door civilisten gedomineerde Nederland in het algemeen stiefmoederlijk is behandeld.

Naast woorden van waardering passen ook wat kritische noten. Ten eerste het ontbreken van buitenlandse literatuur: met alle begrip voor de door de auteurs gegeven argumentatie alles wat buitenlands is ter zijde te laten moet het mij van het hart dat daarmee de waarde van de bundel toch is verminderd. De plaats van de grondwet in het constitutionele recht is een algemeen staatsrechtelijk probleem dat, zoals de auteurs zelf erkennen, verder reikt dan Nederlands grenzen. Juist buitenlandse literatuur, waarvan Meuwissen in zijn Voorwoord een zeer beknopte aanduiding geeft, is voor Nederlandse studenten minder gemakkelijk toegankelijk. Een bloemlezing van deze literatuur met daaraan gekoppeld verklarende commentaren tezamen met enkele 'toppers' uit de Nederlandse staatsrechtsproductie lijkt mij uitermate waardevol en zou de studenten hebben geholpen bij het leren waarderen van het universele karakter van het gestelde probleem.

De vraag rijst verder of en in hoeverre wij blij moeten zijn met het verschijnen van dit soort tekstenverzamelingen. De auteurs hebben met hun werk het doctoraal-onderwijs in het staatsrecht (en wellicht ook de politicologie) willen dienen. De vraag is evenwel of voor hun werk niet ook geldt wat volgens auteurs voor handboeken geldt, n.l. dat het tegelijkertijd te veel en te weinig geeft. Teveel omdat alleen in een apart aan Grondwet en grondwetsherziening te wijden seminar of werkcollege dit boek zou kunnen worden doorgeploegd; te weinig, omdat de verzameling niet de

relevante buitenlandse literatuur vermeldt, zelfs daarnaar niet direct verwijst, afgezien van de beschouwingen van Meuwissen. Bovendien stellen moderne reproductie-technieken docenten in staat voor hun doctoraalstudenten die artikelen te kopiëren die niet of niet voldoende in de faculteitsbibliotheken aanwezig zijn. Veel aanleiding om deze bundel voor te schrijven bestaat er dan ook niet.

Laat ik besluiten met een wat optimistischer noot. Onder degenen wier beschouwingen in deze verzameling zijn opgenomen bevindt zich slechts een politicoloog, t.w. Daudt. Zijn artikel Waarom Eigenlijk? (2 Acta Politica 135 (1966)), dat geschreven was n.a.v. de proeve van een nieuwe grondwet is een politiekwetenschappelijke eenling in het koor van bijdragen van juristen. Niettemin is kennisneming van de tekstenverzameling in haar geheel voor politicologen van belang, omdat uit de verzameling heel duidelijk blijkt dat vooral sinds Van der Hoeven's proefschrift van 1958 vele staatsrechtbeoefenaren hebben gebroken met een historisch-dogmatische grondwetsopvatting. Sindsdien is het bon ton, zoals Meuwissen zegt, de politieke dimensie binnen het staatsrecht te betrekken. Bovendien is het nadenken over het object en de methoden van het staatsrecht sterk gestimuleerd. Naast het boek van Van der Hoeven zijn hier vooral de geschriften van Burkens, Van Maarseveen en Meuwissen zelf van belang. Er is nog steeds een kloof tussen staatsrechtbeoefenaren en politicologen, maar vanuit het staatsrecht bestaan zeer zeker de wens en de bereidheid die kloof te overbruggen.

De tekstenverzameling Grondwet en Grondwetsherziening is een belangwekkend initiatief. Ik zie uit naar volgende delen in deze nieuwe reeks in de stille hoop dat met voorgaande kritische opmerkingen zal worden rekening gehouden.

Tenslotte meen ik dat het van een te grote bescheidenheid getuigt, dat de samenstellers niet het artikel van Meuwissen over 'Constitutionele Problematiek in West-Europa' (13 Civis Mundi 59 (1974)) hebben opgenomen; in dat artikel gaat Meuwissen immers veel dieper in op verschillende problemen, die in zijn Voorwoord bij de Tekstverzameling te summier aan bod komen.

C. Flinterman

Klaus Knorr, *The Power of Nations: The Political Economy of International Relations*. New York (Basic Books, Inc.), 1975, x, 353 blz., \$ 16,95.

Klaus Knorr is hoogleraar in de internationale betrekkingen in Princeton. Hij is sinds vele jaren redacteur van het beste wetenschappelijke tijdschrift op het gebied der internationale betrekkingen, *World Politics*, en heeft een aantal boeken over machtsproblemen in de internationale politiek op zijn naam staan.¹ In zijn nieuwe boek behandelt hij, na een tweetal inleidende hoofdstukken resp. over macht en invloed en over de relatie tussen buitenlandse politiek en nationale belangen, de grondslagen ('bases') van militaire en economische macht en hun toepassing (hoofdstukken 3 t/m 6). In de verdere uitwerking gaat hij in op economische macht in economische en militaire hulpverlening (hoofdstuk 7), internationale interdependentie (hoofdstuk 8) en imperialisme en neokolonialisme (hoofdstuk 9).

De schrijver is in zijn opzet ('to contribute to knowledge and understanding' en 'to synthesize a great deal of the knowledge already available' - p. ix) geslaagd. Het is een 'rijk' boek geworden, rijk aan ideeën benevens een kritische analyse van bestaande theorieën. Dat laatste geldt met name voor veel van de zgn. imperialisme